

۲۰۰۳۸۱۱

آموزش تفکر
به کودکان و نوجوانان

دکتر علی ستاری

تهران

۱۳۹۷

www.ketab.ir

سرشناسه: ستاری، علی، ۱۳۴۸-

عنوان و نام پدیدآور: آموزش تفکر به کودکان و نوجوانان / علی ستاری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ شورای تحول و ارتقاء علوم انسانی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: دوازده، ۲۵۲ ص. مصور، جدول، نمودار.

فروست: «سمت»؛ ۲۱۶۷. علوم تربیتی؛ ۱۴۳.

شابک: ۵-۰۵۷۷-۰۲-۶۰۰-۹۷۸-۱۴۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Ali Sattari. Thinking Education for Children and Adolescents.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: اندیشه و تفکر — راهنمای آموزشی (عالی)

موضوع: Thought and Thinking — Study and Teaching (Higher)

موضوع: آموزش و پرورش — ایران — راهنمای آموزشی (عالی)

موضوع: Education — Iran — Study and Teaching (Higher)

شماره افزودنی: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی.

The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Institute for Research and Development in the Humanities.

شناسه افزودنی: شورای تحول و ارتقاء علوم انسانی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ / ۲۵۸ س / ۱۵۹۰ / ۳ LB

رده‌بندی دیویی: ۳۷ / ۱۵۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۲۴۰۲۲۴

آموزش تفکر به کودکان و نوجوانان

دکتر علی ستاری (عضو هیئت علمی دانشگاه الزهرا (س))

ویراستار: محمود جوان

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ شورای تحول و ارتقاء علوم انسانی

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۷

تعداد: ۵۰۰

حروفچینی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سمت

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و

عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبهروی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

@sazman_samt

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: کلیات
۵	اهداف فصل اول
۷	تربیت فکری کودکان و نوجوانان در ایران باستان
۱۱	تربیت فکری کودکان و نوجوانان در اسلام
۱۱	ماهیت و جایگاه تفکر در قرآن
۱۲	ارزش فکر در قرآن
۱۳	خلاصه فصل اول
۱۴	پرسش
۱۴	تمرین
۱۶	فصل دوم: تفکر و زبان
۱۶	اهداف فصل دوم
۱۷	مفهوم‌شناسی تفکر
۲۰	مفهوم زبان
۲۱	منشأ الهی زبان
۲۱	نقش‌های زبان
۲۳	نقش تعاملی (ارتباطی)
۲۳	نقش انتقالی (القایی)
۲۴	رابطه تفکر و زبان
۲۴	زبان به عنوان مبنای تفکر
۲۵	تفکر به عنوان مبنای زبان
۲۶	رابطه هم‌زمان تفکر و زبان

۲۶	رشد کودک و تحولات زبانی
۲۷	مطالعات رشد کودک در روان‌شناسی
۲۷	نظریه رشد ذهنی ژان پیاژه
۲۹	نظریه رشد ذهنی جروم برونر
۳۰	نظریه رشد اجتماعی - فرهنگی لئو ویگوتسکی
۳۲	مطالعات رشد کودک در زبان‌شناسی
۳۲	رشد کودک از دیدگاه زبان‌شناختی
۳۲	مرحله تک‌واژه‌ای
۳۳	مرحله دوواژه‌ای
۳۴	مرحله چندواژه‌ای
۳۵	دیدگاه اسلای
۳۵	فطری بودن تفکر
۳۸	فطری بودن تفکر
۳۹	اکتسابی بودن مهارت‌های زبانی
۴۱	زبان و ادراک کودکان
۴۴	خلاصه فصل دوم
۴۵	پرسش
۴۶	تمرین
۴۷	فصل سوم: انواع تفکر
۴۷	اهداف فصل سوم
۴۸	تفکر نظری و عملی
۴۹	تفکر منطقی
۵۰	استدلال استقرایی
۵۱	استدلال تمثیلی
۵۱	استدلال قیاسی
۵۳	تفکر انتقادی
۵۵	ویژگی‌های ذهن نقاد
۵۶	مهارت‌های شناختی در تفکر انتقادی
۵۸	تفکر خلاق

۵۸	مفهوم اخلاقیت
۵۹	ویژگی های فرد اخلاق
۵۹	عوامل مؤثر در اخلاقیت
۵۹	هوش
۶۰	خانواده
۶۰	انگیزه و هیجان
۶۱	آموزش اخلاقیت
۶۲	تخیل
۶۲	تفکر جانبی
۶۴	تفاوت های بیان فکر عمودی و تفکر جانبی
۶۵	منطق تفکر جانبی
۶۶	تفاوت های میان تفکر اخلاق و تفکر جانبی
۶۶	تفکر علمی
۶۸	ویژگی های تفکر علمی
۷۰	خلاصه فصل سوم
۷۱	پرسش
۷۱	تمرین
۷۶	فصل چهارم: روش های پرورش تفکر در کودکان و نوجوانان
۷۶	اهداف فصل چهارم
۷۷	بازی
۷۸	دیدگاه های روان شناختی بازی
۷۸	دیدگاه های جسمی
۷۹	دیدگاه های ذهنی
۸۳	بازی همگام با آهنگ رشد کودک و نوجوان
۸۳	دو سال اول زندگی
۸۳	سال های پیش از دبستان: ۲ تا ۵ سالگی
۸۵	بازی در اواخر دوران کودکی
۸۶	بازی در دوران نوجوانی
۸۹	بازی و بحران هویت دوران نوجوانی
۹۰	بازی به مثابه تفریح در دوره نوجوانی

۹۰	انواع بازی‌های فکری
۹۱	بازی‌های ساختنی تغییرپذیر
۹۲	بازی‌های ساختنی با ساختار
۹۳	بازی‌های خرده‌نمادین و کلان‌نمادین
۹۴	بازی‌های زبانی
۹۶	پرسش و پاسخ
۹۸	ویژگی‌های پرسش خوب
۹۹	انواع پرسش‌ها
۱۰۰	نقش‌ها و پروراندن پرسش
۱۰۱	روش‌های پاسخ دادن به پرسش‌ها
۱۰۲	آداب پرسش و پاسخ
۱۰۳	ادبیات کودکان و جوانان
۱۰۴	داستان
۱۰۴	داستان و پرورش تفکر
۱۰۷	انواع داستان
۱۰۸	داستان و واقعیت
۱۰۸	انتخاب قالب داستان برای کودکان و جوانان
۱۰۹	داستان کوتاه
۱۱۰	داستانک
۱۱۰	تأثیرات روانی و تربیتی داستان
۱۱۱	پرسش و تحریک فکر در داستان
۱۱۲	سایر عوامل تحریک فکر در داستان
۱۱۴	ویژگی‌های داستان در قرآن
۱۱۶	تفاوت داستان‌های قرآن با سایر داستان‌ها
۱۱۸	خلاصه فصل چهارم
۱۲۰	پرسش
۱۲۱	تمرین
۱۲۳	فصل پنجم: فلسفه برای کودکان، رویکردی در آموزش تفکر
۱۲۳	اهداف فصل پنجم
۱۲۴	آغاز شکل‌گیری ایده فلسفه برای کودکان
۱۲۵	سوابق در حوزه فلسفه

۱۲۹	سوابق در حوزه روان‌شناسی
۱۳۰	رویکردها در فلسفه برای کودکان
۱۳۰	۱. رویکرد انتقادی
۱۳۱	۲. رویکرد انتقالی (القایی)
۱۳۳	۳. رویکرد تولیدی
۱۳۴	ایجاد رشد در فلسفه برای کودکان
۱۳۴	رشد فردی
۱۳۵	رشد اجتماعی
۱۳۷	رشد عاطفی و اخلاقی
۱۳۸	رشد تا حتم
۱۳۸	فلسفه برای کودکان و نظریه رشد ذهنی پیاژه
۱۳۹	سن کودک در نزد پیاژه و لورنس
۱۴۰	مقایسه نظرات پیاژه و لورنس
۱۴۰	۱. نظرات پیاژه
۱۴۴	۲. نظرات لیپمن
۱۴۵	شباهت‌ها و تفاوت‌ها در نظرات لیپمن و پیاژه
۱۴۶	امکان فعالیت فلسفی کودکان از دیدگاه لیپمن
۱۴۷	توانایی فلسفی کودکان
۱۵۰	فلسفه برای کودکان و یادگیری
۱۵۱	نقش زبان در فلسفه برای کودکان
۱۵۱	تفکر در فلسفه برای کودکان
۱۵۲	انواع تفکر در فلسفه برای کودکان
۱۵۳	۱. تفکر آفرینشی (خلاق)
۱۵۴	۲. تفکر انتقادی
۱۵۶	۳. تفکر مراقبتی (مسئولانه)
۱۵۷	دستاورد های تفکر در فلسفه برای کودکان
۱۵۷	۱. تفکر ترکیبی
۱۵۸	۲. فراشناخت
۱۵۹	۳. حل مسئله
۱۶۰	فرایند یادگیری در فلسفه برای کودکان
۱۶۳	مهارت‌های یادگیری در فلسفه برای کودکان

۱۶۳	مهارت خواندن
۱۶۷	مهارت گوش دادن
۱۶۹	مهارت سخن گفتن
۱۶۹	مهارت پرسیدن
۱۷۰	مهارت گفت و گو
۱۷۲	مهارت سکوت کردن
۱۷۴	مشکلات یادگیری در فلسفه برای کودکان
۱۷۵	اختلال در خواندن
۱۷۶	اختلال در شنیدن
۱۷۸	اختلال در گوش دادن
۱۷۹	اختلال در سخن گفتن
۱۸۰	اختلالان در سکوت
۱۸۱	آموزش فلسفه برای کودکان
۱۸۳	عناصر، عوامل و روبردای آموزش در فلسفه برای کودکان
۱۸۳	۱. هدف کلی
۱۸۴	۲. هدف‌های جزئی
۱۸۶	۳. محتوای آموزش در فلسفه برای کودکان
۱۹۲	۴. روش
۱۹۳	۵. راهبردهای آموزشی
۱۹۳	۶. کودکان
۱۹۴	۷. مربی
۲۰۰	۸. اجتماع پژوهشی
۲۰۷	طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه درسی فلسفه برای کودکان
۲۰۷	۱. طراحی آموزشی
۲۱۸	۲. اجرای آموزش
۲۲۷	۳. ارزشیابی آموزش
۲۳۱	خلاصه فصل پنجم
۲۳۳	پرسش
۲۳۴	تمرین
۲۳۶	منابع

مقدمه

تفکر یکی از راه‌های دستیابی به شناخت و معرفت است. علم و معرفت با توجه به مبانی مختلف، تعاریف مختلفی می‌یابد. فلسفه مادر علوم و عهده‌دار تبیین تحقق و تعریف موضوع هر یک از علوم است. می‌توان گفت که فلسفه علم را یکی از اوصاف و ویژگی‌های وجود می‌داند و به تعبیری علم و وجود را با هم مساوق می‌داند. لذا هر چیز که وجود داشته باشد با نحوی دارای درک و شعور نیز هست. در این میان انسان نیز چون موجود است دارای علم است. تفاوت انسان با موجودات دیگر شرافت رتبه و گستردگی دایره علم و ادراک نسبت به سایر موجودات است.

در بررسی معرفت انسانی و ویژگی علم و ادراک درباره انسان به صورت کلی می‌توان اظهار کرد که اجمالاً علم به حضور قابل تعریف است و حضور دو طرف دارد؛ یکی عالم و دیگری معلوم. علم، حضور عالم نزد معلوم است. این حضور به صورت کلی دو نوع مختلف دارد؛ یکی به صورت حقیقت شیء است و دیگری به صورت و مفهوم آن. لذا علم را به حصولی و حصولی تعریف می‌کنند. در علم حصولی خود شیء نزد عالم حاضر می‌شود؛ اما در علم حصولی صرفاً صورت یا مفهوم معلوم نزد عالم حاضر است و در واقع علم به صورت معلوم حاصل می‌شود نه خود معلوم.

از آنجا که تفکر بیش از هر چیزی با مفاهیم سروکار دارد، عملکرد و مهارتی فطری و خدادادی برای دستیابی به معرفت از نوع حصولی آن است نه نوع حصولی آن؛ زیرا درک حصولی از طریق و مجرای مفاهیم شکل نمی‌گیرد و تنها شناخت حصولی است که از طریق ذهن و با وساطت مفاهیم پدید می‌آید. این ویژگی فطری

انسان با عنوان تفکر شناسایی می‌شود. از طرفی دیگر تفکر منحصر به هیچ فرد، گروه، فرهنگ، کشور، تمدن، دین و مذهب خاصی نیست. زیرا فرایند تحقق آن که آمیخته با سرشت انسان است جز یک حقیقت نیست و در هر انسانی وجود دارد.

تفکر با زبان نیز سروکار زیادی دارد و از همین جا بررسی و مطالعه عملکرد انسان در نحوه دست یافتن به شناخت و ادراک، موجب به وجود آمدن دانشی با عنوان منطقی شده است. تصور عموم بر آن است که منطق نحوه تفکر صحیح را به انسان آموزش می‌دهد. حال آن که این دانش به هیچ وجه تفکر را به انسان آموزش نمی‌دهد. بلکه انسان را به مطالعه و توجه در فرایند شناخت خویش وامی‌دارد و توجه می‌دهد تا انسان بتواند گاهانه خود را از عوامل کژی و اشتباه در تفکر مصون بدارد. همچنین انسان را قادر می‌سازد تا در صورت مواجهه با آن چیزی که به هر دلیل اشتباهاً به نام علم یا درک صحیح به آن عرضه می‌شود، قدرت تمییز صحیح از غلط را داشته باشد. پس در حقیقت تلاش برای آموزش تفکر، در واقع آموزش نیست؛ بلکه آموزش نحوه کشف کژروی و تصحیح احیاء، مطالب و اشتباهات در شناخت است.

با توجه به نکاتی که بیان شد، در این کتاب منظور از آموزش تفکر، آموزش چیزی نیست که قبلاً در انسان وجود نداشته باشد و ما از طریق آموزش قصد ایجاد آن را داشته باشیم. بدیهی است که چنین امری نه امکان پذیر است و نه ما مدعی انجام آن هستیم. در این کتاب ما قصد داریم تا تفکر را با عنوان یک ویژگی منحصر به فرد در انسان تعریف کنیم و رابطه آن را با زبان بیان کرده پس‌های پرورشی آن را معرفی کنیم. زیرا قصد داریم تفکر را به عنوان یکی از ویژگی‌های انسان در جریان فعالیت‌های آموزش و پرورش رسمی و غیر رسمی که عمدتاً از طریق گفت‌وگو و زبان برانگیخته می‌شود و پرورش می‌یابد، برجسته نماییم. لذا تلقی ما از تفکر بر این مفروضات استوار است: اولاً تفکر یک ویژگی فطری است که انسان به آن مجهز است و در این میان کودکان و نوجوانان نیز از این ویژگی مستثنا نیستند.

انیاً همانند سایر ویژگی‌های فطری انسان، تفکر نیز نیازمند تحریک، برانگیختن و پرورش است. ثالثاً در نام‌گذاری این کتاب به آموزش تفکر به کودکان و نوجوانان، استفاده از کلمه آموزش در آن به معنای ایجاد تفکر به عنوان یک مهارت جدید در کودکان و نوجوانان نیست؛ بلکه به معنای تحریک، برانگیختن و پرورش تفکر در کودکان و نوجوانان است.

در اینجا لازم است مراتب تشکر و قدردانی خودم را از تمامی افراد و کسانی که به نوعی این کتاب را در تحقیق، آماده‌سازی و تولید این کتاب یاری کرده‌اند ابراز نمایم. ضمن آن‌که امیدوارم کاستی‌ها و نقایص احتمالی اثر را بتوانم دریافت دارم و در رفع آن بکوشم. همچنین از نظرات و پیشنهاد‌های سازنده استفاده کنم.

علی ستاری

تهران ۱۳۹۷

www.ketab.ir